

نقش مساجد در تأمین بهداشت روان انسان

حسین علوی مهر

چکیده

سلامت روحی و زندگی فارغ از نگرانی و اضطراب یکی از آرزوهای دیرین انسان و از نیازهای اساسی وی است. با وجود پیشرفت‌های علمی گوناگون و چشمگیری که برای آرامش انسان، به‌ویژه در زمینه‌های روان‌پزشکی و روان‌درمانی، صورت گرفته است، همچنان صاحب‌نظران عرصه‌ی بهداشت روان بر نیاز به دین تأکیدی فراوان دارند. شرکت در مراسم‌های دینی و حضور در مکان‌های مذهبی می‌تواند نقشی بسیار مؤثر در تأمین بهداشت روان انسان داشته باشد.

این مقاله، با نگاه به آیات و روایات، در صدد بیان نقش مسجد در تأمین بهداشت روانی است. همچنین به راهکارهای معرفتی، عاطفی و رفتاری اشاره کوتاهی می‌شود. ارتباط وثیق مسجد با ایمان به خدا، ذکر خدا، اعتقاد به قضا و قدر و رضایت از زندگی برخی از مهم‌ترین راهکارهای معرفتی است که در نقش‌آفرینی مسجد برای بهداشت روانی تأثیر دارد. همچنین، حضور انسان در مسجد و اجرای کارهایی عاطفی مثل دعاخواندن و توبه‌کردن نیز تأثیری به‌سزا در پاک‌ی روح آدمی دارد. علاوه بر آن‌که، می‌توان به نقش مسجد در ایجاد راهکارهای رفتاری مانند: حجاب، ازدواج، کار، رابطه‌ی اجتماعی مناسب و آراستگی اجتماعی اشاره کرد.

مقدمه

مسجد مهم‌ترین مکان مذهبی است که کارکردهای متعددی در زمینه‌ی بهداشت روان دارد. تحقیقات نشان می‌دهد که حضور در مسجد می‌تواند در ازبین‌بردن برخی مشکل‌ها، مانند احساس تنهایی، غم و اندوه، بسیار مؤثر باشد. امید به زندگی و استجابات دعا، احساس اعتماد و تکیه به خداوند، جلب محبت خداوند با نیایش (به‌ویژه به‌صورت دسته‌جمعی)، و تقویت خیرخواهی و نوع‌دوستی به‌وسیله‌ی ارتباط با دیگر مسلمانان، از نتیجه‌های مثبت مسجد است.

سلامت روح، آرامش خاطر، و زندگی فارغ از نگرانی و گرفتاری از نیازهای اساسی بشر هستند. روان‌شناسان برای تأمین بهداشت روانی افراد تلاش می‌کنند که باورها، عواطف و رفتارهای نادرستی را بشناسند که باعث بیماری‌ها و ناراحتی‌ها می‌گردد. آن‌ها در پی تغییر این عامل‌ها و یافتن قاعده‌هایی برای زیست بهتر هستند. یکی از بهترین راه‌ها برای این مقصود عمل به فرمان خالق روح انسان است؛ زیرا او نیازهای انسان و قوانین حاکم بر جهان را بهتر از

هرکس دیگری می‌داند. بسیاری از روان‌شناسان به این نتیجه رسیده‌اند که تنها روزنه‌ی امید برای رهایی از ناراحتی‌ها ایمان به خدا و اعتقاد به قدرت مافوق انسان است.^۱ معبد در ادیان و به‌ویژه مسجد در اسلام بهترین مکان برای حفظ ایمان، اعتقاد به خدا و ارتباط با مبدأ قدرتمند و مافوق انسانی است. بشر باید در راستای نیازهای مادی، برای نیازهای روحی و روانی خود نیز تلاش کند. روح بشر به نظام اخلاقی، ایمان، اعتقاد و محبت نیاز دارد. انسان محتاج تکیه‌گاهی است که به او توکل کند و از او کمک بخواهد. این‌ها به منزله‌ی مواد لازمی است که برای روح لازم است و اگر تعادل آن به‌هم بخورد، دیگر هیچ چیز نمی‌تواند مایه‌ی خوشی و آرامش شود.^۲

این مقاله در صدد ارائه تأثیرهای مسجد در تأمین بهداشت روانی است. به نحو پراکنده از مجموعه روایات، درمی‌یابیم که مسجد می‌تواند در سه راهکار «شناختی»، «عاطفی» و «رفتاری» بر روح انسان تأثیر بگذارد که با توضیحی مختصر بدان اشاره می‌کنیم.

❖ مبحث اول: کلیات (مفهوم‌شناسی)

■ مسجد

در لغت «مسجد» اسم مکان یا زمان، مشتق از «سَجَدَ» است و به مکانی می‌گویند که در آن خداوند سجده و عبادت می‌شود^۳ از این رو مسجد، محل حصول قرب الهی و مکان از بین بردن خودخواهی و تاریکی‌ها است و سزاوار است که انسان به مسجد روی آورد تا قرب الهی تحصیل کند و از غیر خدا منقطع گردد و نفس خود را از عیوب پاک کند.^۴

از نظر «شرعی» نیز به مکانی گفته می‌شود که مخصوص نماز و عبادت خداوند است و ورود به آن شرایطی دارد که در کتاب‌های فقهی بیان شده است. مرحوم صاحب جواهر می‌نویسد: «والمراد بالمسجد شرعاً المكان الموقوف علی كافة المسلمين للصلاة»؛ مقصود از مسجد در اصطلاح شرعی مکانی است که برای إقامة نماز تمام مسلمانان وقف شده است.^۵

۱. صفدر صائمی، آرامش روانی و مذاهب، ص ۶

۲. شهید مطهری، حکمتها و اندرژها، ص ۲۰

۳. ابن منظور، لسان العرب ماده سجد (ج ۶ / ۱۷۵)

۴. مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، ماده سجد (ج ۵ / ۵۵)

۵ - نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، ج ۱۴، ص ۶۹.

■ بهداشت روان

در تعریف بهداشت روانی گفته شده است: «استعداد روان برای هماهنگی، خوشایندبودن و مؤثر کار کردن برای موقعیت‌های دشوار و انعطاف‌پذیر بودن برای بازیابی تعادل خود، توانایی داشتن.»^۶

طبق این تعریف، شخصی که بتواند با محیط خود (اعضای خانواده، همکاران، همسایگان و به طور کلی اجتماع) خوب باشد، از نظر بهداشت روانی «به‌هنجار» خواهد بود. این شخص با تعادل روانی، رضایت‌بخشی رفتار، تعارض‌های خود را با دنیای بیرون و درون حل خواهد نمود و در مقابل ناکامی‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی مقاومت خواهد کرد.^۷

منظور از تأثیر مسجد در بهداشت روان این است که فرد با مهم‌ترین نماد دینی یعنی مسجد، خود را هماهنگ کند و تعارض‌های خود را با دنیای بیرون و درون حل نماید و در مقابل ناکامی‌ها، یأس‌ها و مشکلات اجتناب‌ناپذیر زندگی مقاومت نشان دهد و مسجد در روح او تأثیر بگذارد.

■ جایگاه مسجد

مسجد مکان یاد خدا،^۸ خانه خدا در زمین،^۹ محل توجه به خدا،^{۱۰} جایگاه مطهران و صدیقین،^{۱۱} منزلگاه پیامبرانی هم‌چون حضرت ابراهیم و خضر،^{۱۲} مکانی برای کسب دانش،^{۱۳} بازار آخرت،^{۱۴} خانه‌های پرهیزگاران و مؤمنان^{۱۵} است. این وصف‌های مسجد، به خوبی ماهیت مسجد و جایگاه آن را برای ما روشن می‌سازد که دارای ماهیت عبادی و مکانی برای پرهیزگاران و ارتباط معنوی بین بنده و معبود است.

۶. گنجی، حمزه، بهداشت روانی، ص ۱۰ (برگرفته از فرهنگ روان‌شناسی لاروس)

۷. همان

۸. بقره: ۱۱۴؛ «مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ»

۹. وسائل الشیعة، ج ۱، ص ۳۸۰، ح ۶۵۹۰؛ «عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ قَالَ عَلَيَكُمْ بِإِيْتَانِ الْمَسَاجِدِ فَإِنَّهَا بُيُوتُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ»

۱۰. اعراف: ۲۹؛ «وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»

۱۱. بحارالانوار، ج ۸۳، ص ۳۷۴

۱۲. بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۳۳۴، و ج ۹۷، ص ۴۳۶، ح ۷. باب مسجد السهلة و سائر المساجد؛ «مَسْجِدِ السَّهْلَةِ... قُلْتُ يَكُونُ مَنْزِلُهُ جُعِلَتْ فِدَاكَ قَالَ نَعَمْ كَانَ فِيهِ

مَنْزِلٌ إِدْرِيسَ وَ كَانَ مَنْزِلَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ وَ مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا وَ قَدْ صَلَّى فِيهِ وَ فِيهِ مَسْكَنُ الْخَضِرِ»

۱۳. بحار، ج ۸۶/۷۷

۱۴. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۱، ح ۱۵۳۳۴، باب استحباب الاختلاف إلى المسجد؛ «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص الْمَسَاجِدُ سُوقٌ مِنْ أَسْوَاقِ الْآخِرَةِ قَرَأَهَا الْمُعْفِرَةُ وَ

تُخَفِّتُهَا الْجَنَّةُ»

۱۵. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۲، ح ۱۸، باب استحباب الاختلاف إلى المسجد؛ «قَالَ النَّبِيُّ ص الْمَسَاجِدُ بُيُوتُ الْمُتَّقِينَ»

همچنین مسجد از آغاز پیدایش نقشی ویژه در فرهنگ و تمدن اسلامی به ویژه در تربیت دینی مسلمانان داشته است و یکی از مکانهای پر رونق تربیت فکری در سرزمینهای اسلامی بوده است.

❖ مبحث دوم: مسجد، بهداشت روان و راهکارها

در میان مسلمانان، مسجد بهترین مکان برای عبادت و ذکر و تسبیح خداوند است. فضای مسجد، فضایی نورانی و الهی است و بر همین اساس بر روح انسان تأثیرگذار می‌گذارد. پیامبر اسلام(ص) می‌فرماید: «مَنْ كَانَتْ الْمَسَاجِدُ بَيْتَهُ ضَمِنَ اللَّهُ لَهُ بِالرُّوحِ وَالرَّاحَةِ»^{۱۶}؛ هر کس که مساجد را خانه خودش قرار دهد، خداوند آرامش روحی و روانی را برای او ضمانت می‌کند.

در روایتی دیگر پیامبر اسلام(ص) مسجد را مایه آرامش اهل آن معرفی می‌کند:

«مَا جَلَسَ قَوْمٌ فِي مَجْلِسٍ مِنْ مَسَاجِدِ اللَّهِ تَعَالَى يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا تَنَزَّلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ»^{۱۷} گروهی در مسجدی از مساجد الهی برای تلاوت و آموزش قرآن نمی‌نشینند مگر آن‌که آرامش بر ایشان نازل و رحمت الهی شامل حال آنها شود.

هر دو روایت به خوبی نشان می‌دهد که حضور در مسجد، آسایش روحی و روانی، سکینه الهی را به همراه دارد.

راهکارهای ایجاد آرامش

در این‌که مسجد، چگونه آرامش روح می‌آورد و روان انسان را سیراب می‌کند، راهکارهایی وجود دارد. حال، به مهم‌ترین راهکارهایی می‌پردازیم که برای کسب این آرامش وجود دارد:

۱- راهکارهای معرفتی

منظور از معرفت، شناخت خود، خدا و نیز جهانی است که در آن زندگی می‌کنیم. شناخت صحیح و ارزشیابی دقیق انسان از رویدادهای زندگی، می‌تواند نقشی بسیار مهم در سلامت روحی داشته باشد. دنیا همیشه همراه با گرفتاری‌هاست، اما این مشکلات به طور مستقیم انسان را ناراحت نمی‌کنند؛ بلکه طرز تفکر و نحوه برخورد فرد با مشکل است که اهمیت دارد و می‌تواند زندگی فرد را از مشکل رها سازد. برای مثال، اگر فرد بیمار از خوردن برخی غذاها پرهیز کند یا داروهای تلخ و تند را بخورد، بهبود می‌یابد و چه بسا به جای ناراحت شدن از تلخی دارو، خوشحال هم باشد که بیماری را از خود دور کرده است.

۱۶. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۳.

۱۷. همان، ص ۳۶۳

این همان شناختی است که می‌تواند راه صحیح زندگی را به انسان بیاموزد و نیز با تغییر شناخت، از شناخت مادی به سوی اعتقاد به خداوند و شناختن این که جهان، فعل خداوند و ناشی از اراده اوست،^{۱۸} می‌توان بهداشت روانی افراد را تأمین کرد. رابطه و انس فرد با مسجد، در بسیاری از مؤلفه‌های معرفتی مانند ایمان و اعتقاد صحیح، کسب دانش و غیره می‌تواند نقشی اساسی و تقویت کننده ایفا کند.

۲- راهکارهای عاطفی

منظور از راهکارهای عاطفی، مؤلفه‌هایی است که احساسات فرد را نشان می‌دهد؛ مانند ترس، وحشت، شادی، غم و رضایت.^{۱۹} گرایش‌های عاطفی افراد نیز همواره بر نگرش‌های شناختی آنها مبتنی است. برای مثال، افراد با ایمان در آرامش روحی و روانی به سر می‌برند و همواره نوعی رضایت در آنان به چشم می‌خورد.^{۲۰} ارتباط با مسجد هم، می‌تواند نقشی مستقیم و اساسی در شادی، نشاط و امیدواری افراد داشته باشد.

۳- راهکارهای رفتاری

منظور، رفتار و اعمالی است که افراد بر اساس نگرش‌های شناختی و عاطفی انجام می‌دهند، مثل بسیاری از وظایفی هم‌چون استعانت از نماز و صبر، استفاده از روزی‌های پاک و حلال که خداوند برای افراد مؤمن مقرر می‌فرماید.^{۲۱} با توجه به عقاید انسان و احساسات صحیح عاطفی، ارتباط با مسجد در این گونه موارد تأثیری مثبت دارد. کسب روزی پاک با وجود ارتباط با مسجد و آموزه‌هایی که در این باره وجود دارد، با کسب روزی از شیوه‌های دیگر متفاوت خواهد بود. هم‌چنین حضور زنان در مسجد با لباسی خاص نقشی مهم در شخصیت آنان دارد. به همین ترتیب آراستگی مردان و لباس‌های نظیف و زیبا پوشیدن و استعمال بوی خوش و نیز روابط اجتماعی مناسب با افراد مسجدی، می‌تواند شخصیت رفتاری انسان را زیباتر کند.

۱۸. شجاعی، محمد صادق، توکل به خداوند، ص ۳۹

۱۹. آذربایجانی، مسعود و دیگران، روانشناختی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، ص ۱۳۷

۲۰. خوشبختی با نگرش دینی، ص ۹۱-۹۲.

۲۱. آذربایجانی، مسعود و دیگران، روانشناختی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، ص ۱۴۱

❖ مبحث سوم: تبیین راهکارهای سه‌گانه

➤ الف) نقش مسجد در راهکارهای معرفتی

۱ - ایمان به خداوند

مسجد، نماد رابطه انسان با خداست و حضور در آن نشانه‌ای از ایمان به خداوند است. رسول خدا(ص) می‌فرماید: «وقتی مردی در رفت و آمد به مسجد مداومت دارد گواه دهید که او فردی مؤمن است».^{۲۲}

بنابراین مداومت بر رفتن به مسجد نشانه ایمان به خداست و افراد با ایمان روحی مطمئن‌تر، اعصابی آرام‌تر و قلبی سالم‌تر دارند؛ زیرا انسان مؤمن همواره مورد لطف الهی قرار می‌گیرد و خداوند آرامش بر آنان نازل می‌کند قرآن می‌فرماید: (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَيَزِدُنَا إِيْمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ)^{۲۳} او کسی است که آرامش را در دلهای مؤمنان نازل کرد تا ایمانی بر ایمان‌شان بیفزاید.

استاد مطهری؛ می‌نویسد:

«آمار نشان می‌دهد که همه بیماران روانی یا بیشتر آنان در میان طبقه‌ای هستند که از «ایمان به خدا» و اعتقاد خالص به مبدأ متعال بی‌بهره‌اند. منشأ این بیماری‌های روانی احساس محرومیت‌ها و مصونیت‌های اجتماعی است. ایمان، حکم داروی پیشگیری را دارد. با وجود ایمان، محرومیت‌ها انسان را از پا در نمی‌آورد و تعادل او را محفوظ می‌دارد.»^{۲۴}

۲ - ذکر و یاد خدا در مسجد

مسجد بهترین محل برای ذکر خداست؛ هم ذکر لفظی و هم ذکر معنوی. خداوند می‌فرماید: (أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)^{۲۵} هنگام عبادت در هر مسجدی به سوی او توجه کنید، او را بخوانید و دین خود را برای او خالص کنید.

خداوند متعال یکی از ویژگی‌های مسجد را ذکر و یاد خدا و نام خداوند معرفی می‌کند: (مَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا)^{۲۶}؛ مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می‌شود. هم‌چنین خداوند بزرگ‌ترین ظلم و ستم را ممانعت از ذکر

۲۲. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۲، ۳۷۸۶؛ «قَالَ ص إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَازُ الْمَسَاجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيْمَانِ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ»

۲۳. فتح: ۴.

۲۴. مطهری، مرتضی، بیست گفتار، ص ۲۲۸

۲۵. اعراف: ۲۹

۲۶. حج: ۴۰

نام خدا در مسجد می‌داند.^{۲۷} مسجد خانه‌های نورانی خداوند است و خدا رخصت داده است که ساخته شوند و نامش در آنجا برده شود و مردم بامدادان، عصرگاهان و شب‌هنگام خدا را در آن جا تسبیح می‌گویند.^{۲۸} به همین جهت رسول خدا(ص) فرمود: هر نشستی در مسجد بیهوده است مگر این که برای سه کار باشد؛ خواندن قرآن، ذکر خدا، پرسش از علم.^{۲۹}

هم‌چنین در روایتی آمده است، مردی از رسول خدا(ص) پرسید: بهترین اهل مسجد چه کسانی‌اند؟ حضرت فرمود: آنان که بیشترین ذکر را برای خدا بگویند.^{۳۰}

استاد مطهری(ره) در این باره می‌نویسد: «اگر بشر خیال کند که با رسیدن به ثروت و رفاه به مقام آسایش می‌رسد و از اضطراب و ناراحتی و شکایت بیرون می‌آید اشتباه کرده است. منحصرأً با یاد خداست که دل‌ها آرامش پیدا می‌کند. بسیاری از مکتب‌ها تکیه روی دور ماندن انسان از اصل خود دارند. مکتب‌های دیگری هستند که تکیه انسان، روی درد انسان است برای خلق خدا، نه درد انسان برای خدا. دیگری می‌گوید: انسان. و سومی می‌گوید: خدا و انسان؛ در حالی که خدا و انسان از یکدیگر جدا نیست تا خدا نباشد انسان هم نیست، تا آن درد، خدایی را که در انسان است نشناسد و تا انسان به سوی خدا نرود، درد انسانی او هم به جایی درمان نخواهد شد. انسانیت، درد خداست، درد انسان از درد خدا [داشتن] است.»^{۳۱} و لذا چون مسجد محل ذکر خدا، قرائت قرآن، نماز، است بهترین مکان نیز برای آرامش دل خواهد بود.

۳- علم و کسب دانش

یکی از کارکردها و نیز آثار بسیار مهم حضور در مسجد، «تعلیم و تعلم» است. نادانی بزرگ‌ترین دشمن انسان است. از این رو اسلام، از همان آغاز بر علم و دانش تأکید نموده است و نخستین آیاتی که بر پیامبر اسلام(ص) نازل شد، درباره قلم^{۳۲} بود. پیامبر اسلام(ص) و امامان معصوم: تحصیل دانش را از مهم‌ترین ویژگی‌های هر مسلمان

۲۷. بقره: ۱۱۴؛ «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهِ»

۲۸. نور: ۳۶؛ «فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ»

۲۹. وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۱۱۷، ح ۳۸۰۸، باب استحباب الجلوس فی المسجد، «يَا أَبَا ذَرٍّ كُلُّ جُلُوسٍ فِي الْمَسْجِدِ نَعْوٌ إِلَّا ثَلَاثَةً قِرَاءَةٌ مُصَلٍّ أَوْ ذَاكِرٍ لِلَّهِ تَعَالَىٰ أَوْ مُسَائِلٍ عَنِ عِلْمٍ»

۳۰. الکافی، ج ۲، ص ۴۹۸، ح ۸۹۸۵، باب ذکر الله عز وجل کنیراً؛ «جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ خَيْرُ أَهْلِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ أَكْثَرُهُمْ لِلَّهِ ذِكْرًا»

۳۱. مطهری، مرتضی، انسان کامل، ص ۹۶

۳۲. علق: ۱ تا ۵

برشمرده و مسلمانان را بر دانش‌اندوزی تشویق می‌کردند. بر همین اساس، مسجد در آن دوره، مهم‌ترین مرکز اجتماعات علمی - آموزشی بوده است و این ویژگی در قرن‌های متمادی به حیات خود ادامه داده است. امام علی(ع) یکی از آثار هشت‌گانه رفت و آمد به مسجد را دستیابی به علم و دانش نو و تازه می‌داند.^{۳۳} روزی سول خدا(ص) در مسجد دو گروه را مشاهده کردند؛ گروهی به بحث‌های علمی می‌پرداخت و دیگری به دعا و عبادت مشغول بودند. از حضرت سؤال کردند [کدام مجلس بهتر است] فرمود: هر دو مجلس کار نیک انجام می‌دهند اما آن گروهی که دانش فرا می‌گیرند و به دیگران می‌آموزند، بافضیلت‌ترند و من برای یاد دادن مبعوث شده‌ام؛ سپس به همان گروه پیوستند.^{۳۴}

✓ مسجد و تعلیم قرآن

امام صادق ۷ تلاوت و آموزش قرآن را مایه آرامش قلبی انسان می‌داند و می‌فرماید: هیچ گروهی در مسجد برای تلاوت کتاب خدا و آموزش و تعلیم نمی‌نشینند، مگر این که آرامش قلبی آنان را فرا می‌گیرد و فرشتگان آنان را در بر می‌گیرند.^{۳۵} پیامبر اسلام(ص) کسانی را که در مسجد به بحث و تعلیم قرآن می‌پردازند، میهمانان خدا می‌نامد و می‌فرماید: تا زمانی که به مباحثه‌های علمی مشغول هستند فرشتگان آنان را حمایت و حفاظت می‌کنند.^{۳۶} این روایات یکی از مهم‌ترین کارکردها و آثار معرفتی مسجد را که تعلیم و تعلم است مطرح نموده تا افراد روح و فکر خود را تقویت و قلب با علم و دانش آرامش بخشند. بر همین اساس یکی از زیر مجموعه‌های مهم مساجد، کتابخانه و محل مطالعه و درس و بحث بوده است.

«مارسل بوزا» اسلام‌شناس سوئیسی می‌نویسد:

۳۳. من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۷، ح ۷۱۳، باب فضل المساجد و حرمتها؛ «كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع يَقُولُ مَنْ اخْتَلَفَ إِلَى الْمَسَاجِدِ أَصَابَ إِحْدَى الثَّمَانِ أَحَا مُسْتَفَادًا فِي اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَوْ عِلْمًا مُسْتَظَرًّا أَوْ آيَةً مُحْكَمَةً أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً أَوْ كَلِمَةً تَرُدُّهُ عَن رَدَى أَوْ يَسْمَعُ كَلِمَةً تَدُلُّهُ عَلَى هُدَى أَوْ يَتَرَكُ ذَنْبًا حَسْبِيَّةً أَوْ حَيَاءً»
 ۳۴. بحارالانوار، ج ۱ / ۲۰۶؛ «فَإِذَا فِي الْمَسْجِدِ مَجْلِسَانِ مَجْلِسٌ يَتَفَقَّهُونَ وَ مَجْلِسٌ يَدْعُونَ اللَّهَ وَ يَسْأَلُونَهُ فَقَالَ كِلَا الْمَجْلِسَيْنِ إِلَى خَيْرٍ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللَّهَ وَ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ وَ يُفَقَّهُونَ الْجَاهِلُ هَؤُلَاءِ أَفْضَلُ بِالتَّعْلِيمِ أُرْسِلْتُ ثُمَّ قَعَدَ مَعَهُمْ»

۳۵. عوالی‌اللاالی، ج ۱، ص ۳۷۵، ح ۳۷۸۸؛ مستدرک‌الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۳، ح ۳۷۸۸، باب استحباب الاختلاف إلى المسجد؛ «عَنِ النَّبِيِّ ص قَالَ مَا جَلَسَ قَوْمٌ فِي مَجْلِسٍ مِنْ مَسَاجِدِ اللَّهِ تَعَالَى يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَ يَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا تَنَزَّلَتْ عَلَيْهِ وَ حَفَّتْهُ الْمَلَائِكَةُ»

۳۶. مستدرک‌الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۳، ح ۳۷۸۸، باب استحباب الاختلاف إلى المسجد؛ «مَا جَلَسَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَدْرُسُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَ يَتَعَاوَنُونَ بَيْنَهُمْ إِلَّا كَانُوا أَضْيَافَ اللَّهِ تَعَالَى وَ أَظَلَّتْ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا مَا دَامُوا فِيهِ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ»

«تأسیس کتابخانه‌ها و شبستان و تالار اجتماعات در مساجد این حقیقت را آشکار می‌سازد که مساجد در اسلام بدان گونه که بعضی پنداشته‌اند منحصر برای نماز نیست، بلکه یقیناً یکی از مراکز مهم فرهنگی اسلام نیز می‌باشد.»^{۳۷}

حضور دانشمندان اسلامی در مساجد و وجود کتاب‌های مفید بدون تردید در قرون متمادی پاسخ‌گوی پرسش‌های فراوانی بوده است که اقشار مختلف مردم در مسجد به دنبال پاسخ‌های آن بوده‌اند.

۴- مسجد و کسب رضایت الهی

رضایت از آنچه خداوند برای انسان مقدر ساخته است، موجب اِلتیام سختی‌ها و مشکلات زندگی فرد و درمان بسیاری از دردهای جسمی و روحی است. امام حسین (ع) با وجود آن همه سختی‌های شدید زندگی (با این اندیشه که در جستجوی رضایت الهی هستم)، به هنگام شهادت فرمود: «الهی رضاً بقضائک»^{۳۸} و همه سختی‌ها را بر خود آسان کرد.

رضایت الهی در زندگی در تأمین بهداشت روانی افراد نقشی مهم دارد؛ زیرا اگر حادثه‌ای پیش بیاید و خدای متعال مانع رخ دادن حادثه نشود، در می‌یابیم که مصلحت در وقوع آن حادثه بوده است. اگر انسان به این حقیقت ایمان داشته باشد، به دنبالش «خُلُق توحیدی» هم پیدا می‌شود، یعنی انسان پس از وقوع حادثه بد هم ناراضی نباشد و آن را ناشی از مصلحتی نامعلوم بداند که فقط خدا از آن آگاه است.^{۳۹}

رفت و آمد به مسجد، ارتباط با خدا و تفکر درباره‌ی او به اتکاء به خدای بزرگ می‌انجامد. انسان درمی‌یابد که همه‌ی قدرت‌ها و مکتب‌ها در دست خداست. حضور در مسجد به آدمی نشان می‌دهد در حقیقت مسبب اصلی خداست و ناکامی‌ها و ناملایمت‌ها خواست خداوند و اقتضای طبیعی زندگی است.

امام علی (ع) می‌فرماید: من نشستن در مسجد جامع را بهتر از نشستن در بهشت می‌دانم؛ زیرا نشستن در بهشت رضایت نفس من است اما نشستن در مسجد جامع رضایت پروردگار من است.^{۴۰}

این نشستن، اگر همراه با تفکر و اندیشه به معبودی باشد که قادر بر همه چیز است، می‌تواند همه مشکل‌ها را آسان کند، امام علی (ع) در سخنی دیگر می‌فرماید:

«الرِّضَا بِقَضَاءِ اللَّهِ يُهَوِّنُ الْعَظِيمَ الرَّزَايَا»^{۴۱}؛ راضی بودن به قضای الهی سختی‌ها و مشکلات را آسان می‌کند.

۳۷. مارسل بوزا، اسلام در جهان امروز، ص ۱۰۱ و ۱۰۲

۳۸. سید بن طاووس، اللهوف، ص ۵۳

۳۹. مطهری، مرتضی، انسان و سرنوشت، ص ۹۸

۴۰. إرشادالقلوب، ج ۲، ص ۲۱۸؛ «الجلسة فی المسجد خیر لی من الجلسة فی الجنة فإن الجنة فیها رضا نفسی و الجامع فیها رضا ربی»

امیر مومنان (ع) می‌فرماید: « مَنْ وَثِقَ بَأَنَّ مَا قَدَرَ اللَّهُ لَهُ لَنْ يَفُوتَهُ اسْتِرَاحَ قَلْبُهُ »^{۴۲} هرکس به این نکته اعتقاد داشته باشد که هرچه برای او مقدر شده است از بین نمی‌رود، قلب او آرام می‌گیرد.

➤ (ب) راهکارهای عاطفی

۱- دعا و درخواست از خدا

انسان عصر حاضر، با وجود همه پیشرفت‌ها و تسلط بر تکنولوژی‌ها و طبیعت، باز هم در وجود خویش احساس ضعف می‌کند و به هنگام سختی‌ها و مشکلات می‌خواهد به قدرتی ماوراء طبیعت پناه ببرد. این ضعف باعث احساس محرومیت می‌شود که می‌تواند بهداشت روانی فرد را تحت تأثیر قرار دهد؛ زیرا اگر شخص احساس بیچارگی و تنهایی کند زمینه بروز اضطراب ایجاد می‌شود.^{۴۳}

ادیان الهی به ویژه اسلام به این نیاز بشر پاسخ گفته‌اند و راه حلی مناسب پیشنهاد کرده است. اسلام، انسان را به دعا و انس با خداوند تشویق می‌کند، زیرا دعا و پیوند عاطفی با خداوند، انسان را از تنهایی می‌رهاند. به قول «آلکسیس کارل» دعا پرواز روح است، دعا اظهار عبودیت است و دعا کمال انسانیت است. دعا برقرار شدن پیوند بنده با خدا است. پیوندی که قطع ناشدنی است.^{۴۴}

✓ دعا و نیایش در مسجد

هرچند دعا و درخواست از خداوند مکان‌مند نیست، اما در برخی مکان‌ها تأکید بیشتری بر آن شده است و امکان اجابت، افزون‌تر است. «مسجد» مکان ویژه عبادت و ارتباط با خدا است. از این رو خداوند ما دعوت می‌کند به مسجد برویم و با اخلاص او را بخوانیم (وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)^{۴۵}؛ در هر مسجدی به سوی او توجه کنید و او را بخوانید و دین خود را برای او خالص کنید.

خداوند نیز به افرادی که در مسجد بیایند و با اخلاص او را بخوانند عنایتی ویژه خواهد کرد؛ زیرا خود دعوت کرده است و خود نیز پاسخ خواهد داد. امام صادق (ع) ضمن این‌که مسجد را خانه خدا معرفی می‌کند و می‌گوید هرکس با طهارت به مسجد برود آمرزیده است، می‌فرماید:

۴۱. غرر الحکم، ص ۱۰۳

۴۲. همان

۴۳. شاملو، سعید، بهداشت روانی، ص ۲۳۲.

۴۴. مطهری، مرتضی، امدادهای غیبی در زندگی بشر، ص ۴۸

۴۵. اعراف: ۲۹

«فَأَكْثَرُوا فِيهَا مِنَ الصَّلَاةِ وَالِدُعَاءِ»^{۴۶}؛ در آنها نماز و دعا زیاد بخوانید.

خداوند از مسجد و اهل آن محافظت می‌کند. مسجد از مکان‌های پر برکت و فرخنده روی زمین است.^{۴۷} به همین جهت شایسته است انسان درخواست‌های خود را در مسجد از خداوند بخواهد و خداوند وعده داده است یاور و پشتیبان آنانی باشد که در مسجد هستند.^{۴۸}

امام صادق(ع) به افرادی که به مسجد می‌روند، این امید را می‌دهد که به خانه باز نمی‌گردد مگر این که دعاهای او به گونه‌ای به اجابت رسیده است، بدین نحو که خداوند به برکت آن دعا او را به بهشت می‌برد یا به سبب آن بلای دنیا را از او دور می‌کند.^{۴۹}

✓ مسجد و نیایش دسته جمعی

تاکید اسلام بر ارزش‌گذاری نماز جماعت، حضور در نمازهای جمعه و نماز باران و آوردن کودکان به مسجد می‌تواند حاکی از این مسأله باشد که حضور در اماکن مقدس و مساجد و شرکت در مراسم‌های جمعی، سبب افزایش امید در مسلمانان می‌شود. در نیایش جمعی فرد، با هماهنگ کردن خود با محیط، لحظاتی کشمکش درونی و تضادهای روحی و روانی خویش را فراموش می‌کند؛ زیرا وضعیت مسلمانان و هم‌نوعان خویش را از نزدیک مشاهده می‌کند و به کمک آن‌ها بر اختلالات روحی و روانی خویش فائق می‌آید.

سؤال: شاید کسی پرسد آیا خداوند فقط در مسجد است که باید دعا را در مسجد و به صورت دسته‌جمعی برگزار کنیم؟

جواب: در پاسخ می‌گوییم، گرچه خداوند مکان‌مند و زمان‌مند نیست و فرموده (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ)^{۵۰} هر کجا روی آورید همان‌جا خدا است. اما تاکید کرده است که من، برخی مکان‌ها یا برخی حالت‌ها را بیشتر دوست دارم، برای مثال، خداوند جایگاه خاصی به «مسجدالحرام» یا «مسجدالنبی» یا «مسجد کوفه» نسبت به سایر اماکن داده است. همچنین خداوند حالت جماعت را بهتر از فرادی می‌داند و به حالت گریه، خشوع، قطع امید از غیر خدا، اخلاص و حالت دل‌شکستگی امتیازی خاص داده است.

۴۶. شیخ صدوق، امالی، ص ۳۵۸-۳۵۹

۴۷. این مضمون روایتی از امام صادق علیه السلام است؛ «ر.ک، امالی، ص ۳۵۸-۳۵۹»

۴۸. بحارالانوار، ج ۸۵، ص ۹۸، ح ۶۸.

۴۹. شیخ طوسی، الامالی، ص ۴۶-۴۷، ح ۵۷.

۵۰. بقره: ۱۱۵

نقل شده است که شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا برای ابوسعید ابوالخیر نوشت:

«چه لزومی دارد مردم همه در مسجد اجتماع کنند با این که خداوند از رگ گردن به انسان نزدیک‌تر است (نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ)^{۵۱} هر جا که باشی اگر رابطات با خدا برقرار باشد نتیجه خواهی گرفت. وی در پاسخ نوشت: اگر چند چراغ در یک‌جا روشن باشد و یکی از آنها خاموش گردد، چراغ‌های دیگر روشن است و محیط هم‌چنان روشن، اما اگر همان چراغ‌ها هر کدام در یک اتاق باشد، اگر یکی از آنها خاموش شد، آن اتاق در تاریکی فرو خواهد رفت. انسان‌ها نیز این‌گونه هستند.»^{۵۲} هر شخص دارای ظرفیتی خاص است که می‌تواند به نحوی مفید برای دیگران باشد.

۲- امیدواری به فضل خداوند

یکی از چیزهایی که در تأمین بهداشت روانی افراد اثر زیادی دارد، امیدواری است، روح و روان انسان به‌گونه‌ای است که با پدید آمدن مشکلی یا ارتکاب عملی ناشایست و نامعقول از آینده خود ناامید می‌شود، خود را نمی‌بخشد و قدرت جبران را از دست می‌دهد و از آموزش مایوس می‌گردد. امید به رحمت خداوند، می‌تواند به هنگام گرفتاری، به انسان کمک کند.

بنا به دیدگاه برخی از دانشمندان از جمله «لازاروس» و «فولکمن» امیدواری موجب می‌شود که فرد:

۱- به خود اعتماد داشته باشد و بر اثر این اعتماد راهبردهای سازگاری خاص خود را به کار گیرد؛

۲- به دیگران اعتماد پیدا کند، هم‌چنان که بیمار به پزشک معالج خود اعتماد پیدا می‌کند.

۳- به خدا متوجه شود و در اثر این توجه قوت قلب یابد.^{۵۳}

در فرهنگ اسلام بر حفظ امیدواری و راه‌های به کسب آن تأکید شده است. ناامیدی و یأس، گناه شمرده می‌شود می‌آید. اسلام در همه برنامه‌ها و آموزه‌هایش روح امید و حرکت را در افراد می‌دمد و از ایستایی و تنبلی و ناامیدی نهی می‌کند. اسلام، دستیابی به نتایج مطلوب را مرهون تلاش و کوشش مضاعف می‌داند.

✓ مسجد و روحیه امیدبخشی

یکی از مهم‌ترین راهکارهای دستیابی به امیدواری، حضور در مساجد است، در روایات مربوط به حضور انسان در مسجد، ضمن دستیابی به فضیلت‌ها، آینده‌ای برای او در نظر گرفته می‌شود که روح امید و نشاط را در انسان زنده

۵۱. ق: ۱۵

۵۲. مطهری، مرتضی، داستانها و پندها، ج ۹، ص ۵۸

۵۳. گنجی، حمزه، بهداشت روانی، ص ۸۴

می‌کند. توجه به آنها کمک می‌کند، آدمی یأس و افسردگی را دور کند. حضور در مسجد، باعث می‌شود انسان از زندگی احساس رضایت بکند و برای به دست آوردن زندگی سالم و بی‌نقص تلاش بیشتری بکند. فرد با حضور در مسجد با صاحب‌خانه‌ای ارتباط برقرار می‌کند که او را محترم شمرده و در رفع نواقص او کوشا خواهد بود. برخی از نکات که با حضور در مسجد باعث امیدواری می‌شود عبارت است از:

(۱) حضور در مسجد به نوعی زیارت خدا و خانه اوست و خداوند میهمان خود را محترم شمرده و به او اکرام می‌کند؛^{۵۴}

(۲) گناهان شخص آمرزیده و نیکی‌های او افزایش می‌یابد؛^{۵۵}

(۳) مسجد مانند در خانه‌ی پادشاه بزرگی است که اگر حرمتش پاس داشته شود عبادات کم را به زیادی می‌پذیرد و ثواب فراوان بر آن می‌دهد؛^{۵۶}

(۴) اگر نماز با توجه و یاد خدا باشد قبل از پایان نماز جماعت، خداوند او را می‌آمرزد و بهترین جایگاه آخرت را به او عطا می‌کند؛^{۵۷}

(۵) خداوند ضمانت کرده است که نمازگزار را به بهشت ببرد؛^{۵۸}

(۶) دعای او مستجاب می‌شود و اگر دعا برای دفع بلا کند بلا از او دور می‌شود؛^{۵۹}

(۷) آسایش روحی و جسمی می‌یابد؛^{۶۰}

(۸) با اهل ایمان دوست می‌شود تا در امر الهی از او استفاده کند؛

(۹) علم و دانشی نو و تازه پیدا می‌کند؛

(۱۰) نشانه‌ای مستحکم و استوار در زندگی می‌یابد؛

(۱۱) سخنی می‌شنود که او را هدایت می‌کند؛

(۱۲) رحمتی که از جانب خداوند انتظار می‌کشد به دست می‌آورد؛

۵۴. شیخ صدوق، علل الشرایع، ج ۲، ص ۳۱۸، ح ۲

۵۵. وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۳۸۰.

۵۶. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۳۷، ح ۳۹۴۶؛ بحارالانوار، ج ۸۰، ص ۳۷۳، ح ۴۰

۵۷. بحارالانوار، ج ۸۵، ص ۹۸، ح ۶۸

۵۸. سنن ابی داود، ج ۱، ص ۵۵۹، ح ۲۴۹۴

۵۹. شیخ طوسی، الامالی، ص ۴۶-۴۷

۶۰. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۲

۱۳) سخنی که او را از پستی و خواری و گمراهی باز دارد؛

۱۴) در او روح خشیت و خداترسی و یا حیاء از برادران ایمانی پیدا می‌کند که باعث می‌شود گناه را ترک کند.^{۶۱}

✓ پادشاه‌های امیدبخش رفتن به مسجد

بدون تردید یکی از ابزارهای تربیتی، تشویق و تنبیه است که در اسلام به هر دو جنبه اهمیت فراوان داده شده است. پیامبران الهی هم مبشّر به بهشت و هم منذر بوده‌اند که مردم را از عواقب بد گناه و کفر می‌ترساندند، پیامبر اسلام (ص) نیز همین گونه بود؛ (إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَتَذِيرًا)^{۶۲} ما تو را به عنوان شاهد و بشارت دهنده و ترساننده از جهنم فرستاده‌ایم.

خداوند متعال همواره در قرآن کریم کارهای خوب انسان را تشویق می‌کند و پادشاه‌هایی هم برای او در نظر می‌گیرد؛ مثل آیه شریفه (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا)؛ اگر کسی کاری نیک انجام دهد ده برابر پادشاه می‌بیند.^{۶۳}

رفت و آمد به مسجد باعث ایجاد روحیه امید می‌شود؛ زیرا افزون بر پادشاه‌های دنیوی، پادشاه‌های امیدبخش خاصی نیز دارد، مانند:

۱ - آسایش در سرای آخرت و بنیان خانه‌ای بهشتی^{۶۴}

۲ - گرامیداشت و احترام خداوند^{۶۵}

۳ - زائر خدا^{۶۶}

۴ - نورانیت در روز قیامت^{۶۷}

۵ - آمرزش و پاکی گناهان^{۶۸}

۶۱. التهذیب، ج ۳، ص ۲۴۸ - ۲۴۹، ح ۱

۶۲. احزاب: ۴۵

۶۳. انعام: ۱۶۰

۶۴. بحارالانوار، ج ۷۷، ص ۱۲۱

۶۵. همان، ج ۸۳، ص ۳۸۳

۶۶. همان

۶۷. همان

۶۸. همان، ص ۳۸۴

۶ - به دست آوردن هفتاد هزار حسنه

۷ - برتری و ترفیع درجات

۸ - انس و هم‌نشینی با فرشتگان در قبر

۹ - استغفار فرشتگان^{۶۹}

۱۰ - پاداش جهاد در راه خدا.^{۷۰}

۳ - طلب حاجت در مسجد و پناه بردن به آن

در طول زندگی، برای انسان خواسته یا ناخواسته نیازهایی پیش می‌آید که به سادگی برآورده نمی‌شود، بدین جهت ذهن و روح آدمی مشغول می‌شود و چه بسا آن نیاز خواسته بسیار مهمی هم باشد، در این گونه موارد نیاز به پناهگاهی قابل اطمینان و مددکاری غم‌خوار نیاز داریم. روایات مسجد در این گونه موارد، آدمی را دعوت می‌کند که به مسجد پناه ببرد و از خداوند توانا کمک بخواهد، زیرا او مددکاری توانا و غمخواری بی‌نقص است و پناه بردن به هر جای دیگری پناه به نقصان و ضعف به شمار می‌آید. از این رو در نماز می‌گوییم: «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» تنها تو را می‌پرستم و از تو کمک می‌خواهیم.

پناه بردن به مسجد و درخواست از خداوند به انسان آرامش روحی می‌بخشد و شخص بهتر می‌تواند مشکلات را کنار بزند. در روایات مسجد به دو موضوع در این باره اشاره شده است: یکی درخواست حاجت در مسجد، و دیگری پناه بردن به مساجد هنگام بلاها و سختی‌ها.

الف) درخواست حاجت در مسجد

اگرچه در همه جا انسان می‌تواند از خداوند طلب حاجت کند اما پیشوایان دین به ما آموخته‌اند که هرگاه حاجتی دارید، آن را در مسجد و از خداوند طلب کنید؛ آن‌ها خود نیز این چنین بودند. شاید علت آن اعتماد بیشتر به استجاب دعا و سرعت در اجابت آن باشد.

«عامر بن سعید» گوید: روزی پیامبر اسلام (ص) به مسجد بنی‌معاویه وارد شدند، دو رکعت نماز خواندند و ما نیز با او نماز خواندیم، سپس حضرت دعایی طولانی به درگاه خداوند کرد، و بعد به ما فرمود: سه چیز از خدای خود طلب کردم، دو درخواست من را اجابت کرد و یکی را منع نمود: درخواست کردم امتم را در این سال هلاک نکند و

۶۹. بحار الانوار، ج ۷۶، ص ۳۳۶

۷۰. المعجم الكبير، ج ۸، ص ۱۷۷ - ۱۷۸

نیز اتمم را با غرق شدن هلاک نکند، خداوند این دو را به من عطا کرد، اما درخواست کردم بین آنان دشمنی و کینه واقع نشود و مرا از این منع کرد.^{۷۱}

امام صادق(ع) می‌فرماید: حاجتی برای من پیش آمد، به مسجد رفتم [حاجتم را با خداوند در میان گذاشتم]، همواره هرگاه برای من حاجتی پیش می‌آید این‌گونه عمل می‌کنم.^{۷۲}

هم‌چنین آن حضرت(ع) می‌فرماید: پدرم هرگاه می‌خواست حاجتی طلب کند هنگام زوال خورشید طلب می‌کرد، او ابتدا صدقه می‌داد، مقداری بوی خوش استفاده می‌کرد، به مسجد می‌رفت و برای طلب حاجتش به آنچه خدا می‌خواست دعا می‌کرد.^{۷۳}

روزی رسول خدا(ص) وارد مسجد شد. مردی نمازش تمام شده بود و با ادب و با یاد عظمت خداوند، از خداوند می‌خواست که او را بیامزد. پیامبر اسلام(ص) فرمود: خداوند او را سه مرتبه بخشید.^{۷۴}

ب) پناه بردن به مسجد هنگام بلا

وقتی بلاهای طبیعی - مانند زلزله، خورشید و ماه گرفتگی، بادهای ترسناک - انسان را رنج می‌دهد. در این هنگام به‌طور عادی افراد دچار بحران روحی می‌شوند و درون انسان نوعی ترس ایجاد می‌شود. روایات برای آرامش بخشیدن به انسان، او را دعوت می‌کنند که به مسجد پناه ببرد و از خدا برای برطرف شدن آن کمک بگیرد.

امام باقر(ع) می‌فرماید: «إِنَّ الزَّلْزَلَةَ وَالْكَسُوفَيْنِ وَالرِّيَّاحَ الْهَائِلَةَ مِنْ عَلَامَاتِ السَّاعَةِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَتَذَكَّرُوا قِيَامَ السَّاعَةِ وَافْزَعُوا إِلَى مَسَاجِدِكُمْ»؛ زلزله، خورشید و ماه گرفتگی و بادهای ترسناک همگی از نشانه‌های روز قیامت است، هنگام این حادثه‌ها روز قیامت را به یاد آورید و به مسجدهایتان پناه ببرید.^{۷۵} هنگامی که ابراهیم فرزند رسول خدا(ص) از دنیا رفت، خورشید گرفت، مردم گفتند به خاطر مرگ پسر پیامبر اسلام(ص)

۷۱. صحیح مسلم، ج ۸، ص ۱۷۱-۱۷۲.

۷۲. عیاشی، محمد بن مسعود سمرقندی، تفسیر العیاشی، ج ۲، ص ۲۹ و بحار الانوار، ج ۶۹ / ۱۸۰ ح ۸

۷۳. الکافی، ج ۲ / ۴۷۷-۴۷۸

۷۴. سنن نسایی، ج ۳، ص ۵۲

۷۵. وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۴۸۷، ح ۹۹۲۷.

این چنین شد، پیامبر اسلام(ص) نزد مردم آمد و فرمود: ای مردم! خورشید و ماه دو نشانه الهی اند و گرفتگی آنها به دلیل مرگ و حیات کسی نیست، هرگاه این واقعه را دیدید به مساجد پناه ببرید.^{۷۶}

در روایات دیگر نیز مشابه مضامین فوق وارد شده است که نشان می‌دهد «مسجد» جایگاه خوبی برای تأمین بهداشت روان فرد و جامعه و محلی امن از جانب خدا است که نه تنها برای برطرف شدن نیازها می‌توان به آن پناه برد، بلکه به هنگام بلاهای سخت طبیعی، مکانی آرامش‌بخش و اطمینان‌آور است.

■ دو تشبیه

(۱) در روایات، پناه بردن به مساجد به پناه بردن عقاب‌ها به آشیانه‌هایشان تشبیه شده است^{۷۷} که می‌توان دو نکته از آن برداشت کرد:

اول: آشیانه‌ی عقاب بالاترین قسمت کوه و قلعه‌ها قرار دارد که دستبرد و تجاوز به آن ممکن نیست و هیچ موجودی به راحتی نمی‌تواند به آنجا دسترسی بیابد و این امر از امنیت چنین خانه‌ای حکایت می‌کند.

دوم: خانه و آشیانه انسان یا هر موجود دیگر محل امن و آرامش خاطر اوست؛ زیرا همسر و فرزندان انسان در آن خانه زندگی می‌کنند و از حال آن‌ها آگاه می‌شود و آرامش روانی می‌یابد.

(۲) در برخی روایات دیگر، مسجد به باغ‌های بهشت تشبیه شده است، رسول خدا(ص) فرمود: هرگاه از باغ‌های بهشت عبور کردید با خوشی و کامرانی بهره ببرید، راوی گوید: پرسیدم: باغ‌های بهشت کجاست؟ فرمود: مساجد^{۷۸}

۴- مسجد و ترک گناه و آمرزش

گاه انسان بر اثر گناه و اشتباهی که انجام داده است احساس یأس و ناامیدی از رحمت خدا می‌کند، لذا روان او زیر فشار سنگینی قرار می‌گیرد. راه خروج از این فشار روانی چیست؟

یکی از بهترین راه‌ها برای از بین بردن بن‌بست یأس و عادت بد، حضور در مسجد و استغفار و آمرزش از خداوند است. امام علی(ع) در یک روایت ضمن برشمردن آثار هشت‌گانه حضور در مسجد، به سه نکته اشاره می‌فرماید:

۷۶. مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۱۶۸، ح ۲۴۶۸؛ «انكسفت الشمس يوم مات إبراهيم بن رسول الله ص فقال الناس انكسفت لموت إبراهيم بن النبي فخرج رسول الله ص حين سمع ذلك فحمد الله و أتني عليه ثم قال أما بعد أيها الناس إن الشمس و القمر آيات من آيات الله لا ينكسفان لموت أحد و لا لحياته فإذا رأيتم ذلك فافزعوا إلى المساجد»

۷۷. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۱، ح ۳۷۸۲؛ امام سجاده از حضرت موسی بن عمران نقل می‌کند که فرمود: «يا رب من أهلك الذين تظلمهم في ظل عرشك يوم لا ظل إلا ظلك قال فأوحى الله إليهم ... الذين يأوون إلى مساجدي كما تأوي النور إلى أوكارها.»

(و المحاسن للبرقي، ج ۱/ ۱۶ ح ۴۵ و ص ۱۲۹۳)

۷۸. سنن ترمذی، ج ۵، ص ۱۹۳ «قال نبي الله ص بادروا إلى رياض الجنة قالوا يا رسول الله و ما رياض الجنة، قال المساجد»

۱ - سخنی بشنود که موجب هدایت او شود؛

۲ - گناهی را به دلیل روح خشیت و خداترسی ترک کند؛

۳ - گناهی را به خاطر حیا از برادران ایمانی ترک کند.^{۷۹}

طبق این روایت حضور در مسجد آثار روحی و روانی مهمی را دارد و می‌تواند فرد و جامعه دینی را از فساد و گناه پاک کند و مسلمانان را به سمت جامعه‌ای سالم هدایت کند. در واقع حضور در مسجد نقش بازدارندگی در ارتکاب جرم و گناه دارد. چه بسا شخصی که در بیرون مسجد تصمیم به ارتکاب جرم یا گناهی بگیرد، اما پس از حضور در مسجد و در جمع برادران دینی، به دلیل موعظه یا صرف ت حضور در جمع مسلمانان از انجام آن چشم‌پوشد. خداوند انسان را دعوت می‌کند که از گناه دست بکشد و تأکید می‌کند نباید از رحمت الهی مأیوس گردد: (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)^{۸۰}

استاد مطهری(ره) در این باره می‌نویسد: در صورتی که انسان خدا را بشناسد و در وجودش، فی‌الجمله عناصر مقدس و پاک باقی باشد توفیق توبه پیدا می‌کند و به سوی خدا برمی‌گردد، او احساس می‌کند که لطف و عنایت الهی بر روح او سایه افکنده است. خداوند می‌فرماید: (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا) این ندای حق است که می‌فرماید ای بندگان معصیت‌کار من، از رحمت من ناامید مباشید، بیایید به سوی من. من می‌پذیرم او لطف خودش را شامل حال شما می‌کند و از آن پس یک لذتی، یک حالتی ایجاد می‌شود که شیرینی عبادت را در ذائقه خودتان احساس می‌کنید.^{۸۱} حضور در مسجد، که حضور در یک محیط پاک و نورانی است، سبب دور شدن فرد از محل گناه و جرم می‌شود.

➤ (ج) راهکارهای رفتاری

۱ - حجاب

رعایت حجاب توسط زنان در جامعه موجب آرامش روحی و روانی خانواده‌ها، افراد و جامعه می‌شود، و نبودن حریم میان مرد و زن و آزادی در معاشرت‌های بی‌بندوبار، هیجان‌ها و التهاب‌های جنسی را فزونی می‌بخشد. کنار رفتن پرده‌ها و بی‌حجابی به مرور زمان به جریان بی‌بند و باری تبدیل می‌شود و تقاضای سکس به صورت عطش

۷۹. التهذیب، ج ۳، ص ۲۴۸، ح ۶۳۱۹؛ «مَنْ اخْتَلَفَ إِلَى الْمَسَاجِدِ أَصَابَ إِحْدَى الثَّمَانِ أَخًا مُسْتَفَادًا فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَوْ عِلْمًا مُسْتَطَرَفًا أَوْ آيَةً مُحْكَمَةً أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً أَوْ كَلِمَةً تَرُدُّهُ عَن رَدَى أَوْ يَسْمَعُ كَلِمَةً تَدُلُّهُ عَلَى هُدًى أَوْ يَتْرُكُ ذَنْبًا خَشِيَةً أَوْ حِيَاءً»

۸۰. زمزم / ۵۳

۸۱. مطهری، مرتضی، گفتارهای معنوی، ص ۱۲۹

روحی و یک خواست اشباع نشدنی در می‌آید. غریزه جنسی، غریزه‌ای نیرومند، عمیق و «دریا صفت» است؛ هرچند بیشتر اطاعت شود، سرکش‌تر می‌گردد. هم‌چون آتش که هرچه به آن بیشتر خوراک بدهند شعله‌ورتر می‌گردد.

مسجد و حجاب و عفاف

آیه مربوط به پوشش زنان در سوره احزاب، به زنان و دختران دستور می‌دهد با جلباب؛ (چیزی شبیه چادر) خود را بپوشانند. این آیه اساساً وقتی نازل شد که زنان می‌خواستند به مسجد بروند. علت رعایت حجاب، آرامش روحی و جسمی زن بیان شده است که مورد اذیت و آزار واقع نشوند.

در روایت آمده است که زنان از خانه بیرون می‌آمدند، به مسجد می‌رفتند و پشت سر رسول خدا(ص) نماز می‌خواندند، آنان شب برای نماز مغرب مغرب و عشا و بامداد از خانه به سوی مسجد روانه می‌شدند، اما جوانان در مسیرشان می‌نشستند و ایجاد مزاحمت می‌کردند. خداوند آیه ۵۹ از سوره احزاب را نازل فرمود:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا

يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا) ای پیامبر! به همسران و دختران خود و زنان مؤمن بگو که خویشان را در چادر فرو پوشند، این کار مناسب‌تر است تا به پاکدامنی شناخته شوند و مورد اذیت و آزار واقع نشوند و خداوند آمرزنده و مهربان است.

بی‌شک حجاب به نفع زن خواهد بود است و این مهم در مکان‌های مذهبی، اماکن زیارتی و مساجد بیشتر مورد تاکید قرار گرفته است. چه بسا این نوع پوشش در این مکان‌ها به ویژه مسجد، مقدمه‌ای برای پوشش و رعایت حجاب در کوچه و بازار بشود.

استاد مطهری؛ می‌نویسد:

«اسلام یک وظیفه هم، خاص زنان مقرر کرده و آن پوشاندن بدن خود از مردان بیگانه و جلوه‌گری و دل‌ربایی نکردن در جامعه است و گرنه هیچ مردی از تصاحب زیبارویان و هیچ زنی از متوجه کردن مردان و تصاحب قلب آنان سیر نمی‌شود و از طرفی تقاضای نامحدود، خواه ناخواه انجام ناشدنی است و همیشه مقرون است به نوعی احساس محرومیت، دست نیافتن به آرزوها به نوبه خود منجر به اختلالات روحی و روانی می‌گردد.»^{۸۲}

۸۲. مطهری، مرتضی، مسأله حجاب، ص ۸۸

ایشان در جای دیگر می‌نویسد: غریزه جنسی انسان (مانند غریزه جاه‌طلبی، علم‌طلبی و...) صرفاً ظرفیت جسمانی ندارد، ظرفیت روحی هم دارد که سیرشدنی نیست.^{۸۳}

با توجه به بی‌حد و اندازه بودن غریزه جنسی، ترویج حجاب، ایجاب می‌کند که زنان در مکان‌های مقدس به‌ویژه در مساجد با چنین پوششی حاضر شوند تا مانع ارضاء غلط غریزه جنسی و بی‌بند و باری شوند. پس از آن، زن متوجه خواهد شد که پوشش و حجاب چه تاثیر مثبتی بر روح و روانش می‌گذارد و آرامش خاصی به او می‌بخشد.

۲ - مسجد، کار و روزی حلال

کسب و کار برای سلامتی روان، مفید است. هنگام کار، سلامت روانی افراد بهبود می‌یابد و در هنگام بی‌کاری، سلامت روان مختل می‌شود. افراد بی‌کار بیشتر افسرده یا مضطرب هستند یا دیگر نشانه‌های سلامت روانی ضعیف را نشان می‌دهند.^{۸۴} کار و فعالیت از ضروریات زندگی است و اسلام کار و تلاش را برای به دست آوردن روزی را مانند جهاد در راه خدا برشمرده است. کار در عین این‌که معلول فکر و روح و خیال و دل و جسم آدمی است، سازنده خیال و عقل و فکر و دل و قلب و به طور کلی سازنده و تربیت‌کننده انسان است.^{۸۵} از دیگر فائده‌های کار مسأله‌ی حفظ شخصیت، جنسیت و استقلال است که تعبیرهای مختلفی دارد؛ برای مثال به آن آبرو هم می‌گویند.^{۸۶} کار بر عزت انسان می‌افزاید و او را در نظر خودش محترم می‌نماید؛ یعنی حس احترام به ذات و اعتماد به شخصیت در او ایجاد می‌کند. در مقابل، کوچک‌ترین اثر بی‌کاری این است که احترام و شخصیت انسان را نزد دیگران و نزد خودش از بین می‌برد و همین درهم شکستن شخصیت انسان، سبب می‌شود که تن به هر پستی و بیچارگی بدهد.^{۸۷} اما از منظر اسلام، کسب و کار وقتی ارزش پیدا می‌کند و آثار ارزشمند روحی دارد که از راه مشروع به دست بیاید. ارتباط فرد با مسجد، می‌تواند نقشی مهم در بالا رفتن کیفیت و حتی کمیت رزق و روزی داشته باشد. آغاز کردن کار با حضور در مسجد و با دعا و ذکر و یاد خدا، حلاوت و شیرینی خاصی برای انسان خواهد داشت.

«ابوسعید» گوید: در زمان رسول خدا(ص) هنگامی که صبح زود به مسجد می‌رفتیم، در آن نماز می‌خواندیم، سپس کسب روزی را آغاز می‌کردیم.^{۸۸}

۸۳. مطهری، مرتضی، آشنایی با قرآن، ج ۴، ص ۹۵ (تفسیر سوره نور)

۸۴. آرگایل مایکل، روانشناس شادی، ص ۱۶۱

۸۵. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۴۲۳

۸۶. همان، ص ۴۲۶

۸۷. استاد مطهری، حکمتها و اندرزاها، ص ۲۰۰

۸۸. سنن نسایی، ج ۲ / ۵۵

امام صادق(ع) از فردی بازاری به نام ولید، پرسید: ای ولید، مغازهات چقدر از مسجد فاصله دارد؟ گفت: کنار در مسجد است؛ سپس فرمود: هرگاه خواستی به مغازهات بروی ابتدا به مسجد برو، در آن دو یا چهار رکعت نماز بخوان و سپس بگو: «عَدَوْتُ بِلَا حَوْلٍ مِنِّي وَ لَا قُوَّةَ بِلَا حَوْلِكَ وَ قُوَّتِكَ يَا رَبَّ اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ أَلْتَمِسُ مِنْ فَضْلِكَ كَمَا أَمَرْتَنِي فَيَسِّرْ لِي ذَلِكَ وَ أَنَا خَافِضٌ فِي عَافِيَّتِكَ»^{۸۹} صبح کردم به حول و قوت الهی نه به حول و توان خودم. ای پروردگار؛ من بنده تو هستم و از فضل تو درخواست می‌کنم، همان‌گونه که خود فرموده‌ای، روزی را بر من آسان گردان و من در پناه لطف و عنایت تو آسایش دارم.

این آسایش که در پناه لطف الهی از خداوند درخواست می‌شود، همان آسایش روحی است.

روایت دیگری نیز به همین مضمون از امام صادق(ع) درباره کسی گفته شده است که وقتی برای کسب و کار از مسجد اعظم کوفه عبور می‌کرده، آمده است که انسان ابتدا به مسجد برود و از خداوند درخواست برکت و روزی حلال کند تا بتواند در سایه عنایت خداوند در آسایش باشد.^{۹۰}

۳ - مسجد و مراسم ازدواج

یکی از اساسی‌ترین نیازهای بشر «ازدواج» است. از اهداف ازدواج از نظر اسلام، رشد و تکامل معنوی افراد است، از نظر اسلام، ازدواج موجب کمال و ارزش یافتن زن و شوهر می‌شود.^{۹۱} خداوند متعال هدف از ازدواج را رسیدن به آرامش می‌داند: (خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً)^{۹۲} و از نشانه‌های او این است که همسرانی از (جنس) خودتان برای شما آفرید، تا بدان‌ها آرامش بیابید، و در بین شما دوستی و رحمت قرار داد.

۸۹. کلینی، الکافی، ج ۳ / ۴۷۴ ح ۴: «قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع يَا وَلِيدُ أَيْنَ حَانُوتُكَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَقُلْتُ عَلَى بَابِهِ فَقَالَ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَأْتِيَ حَانُوتَكَ فَابْدَأْ بِالْمَسْجِدِ فَصَلِّ فِيهِ رَكَعَتَيْنِ أَوْ أَرْبَعًا ثُمَّ قُلْ عَدَوْتُ بِحَوْلِ اللَّهِ وَ قُوَّتِهِ وَ عَدَوْتُ بِلَا حَوْلٍ مِنِّي وَ لَا قُوَّةَ بِلَا حَوْلِكَ وَ قُوَّتِكَ يَا رَبَّ اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ أَلْتَمِسُ مِنْ فَضْلِكَ كَمَا أَمَرْتَنِي فَيَسِّرْ لِي ذَلِكَ وَ أَنَا خَافِضٌ فِي عَافِيَّتِكَ»

۹۰. همان، ص ۴۷۵ ح ۵: «قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع إِنَّهُ كَانَ فِي يَدِي شَيْءٌ تَفَرَّقَ وَ ضَيِّقًا شَدِيدًا فَقَالَ لِي أَلَيْكَ حَانُوتُ فِي السُّوقِ قُلْتُ نَعَمْ وَ قَدْ تَرَكْتُهُ فَقَالَ إِذَا رَجَعْتَ إِلَى الْكُوفَةِ فَاقْعُدْ فِي حَانُوتِكَ وَ اكْنُسْهُ فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَخْرُجَ إِلَى سُوقِكَ فَصَلِّ رَكَعَتَيْنِ أَوْ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ قُلْ فِي دُبُرِ صَلَاتِكَ تَوَجَّهْتُ بِلَا حَوْلٍ مِنِّي وَ لَا قُوَّةَ وَ لَكِنْ بِحَوْلِكَ وَ قُوَّتِكَ...»

۹۱. علی قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۵۲

۹۲. روم: ۲۱.

«مسجد» می‌تواند جایگاهی شایسته برای برگزاری مراسم عقد ازدواج باشد، در چنین مراسمی، اجتماع مسلمانان گره می‌خورد و سبب استحکام خانواده نیز می‌شود. زن و شوهر با برگزاری این مراسم می‌توانند از نظر اخلاقی متعهد شوند که یاور خوبی برای یکدیگر باشند و برگزاری مراسم آنان در مسجد سبب تقویت روحیه دینی آنان می‌شود.

پیامبر اسلام(ص) مراسم عقد ازدواج فاطمه زهرا(س) و امام علی(ع) را در مسجد برگزار کردند.^{۹۳} به دستور آن حضرت سفره وسیعی در مسجد گسترده و به بسیاری از مسلمانان غذا دادند.^{۹۴} آن گاه حضرت، عروس و داماد را به مسجد فرا خواندند و دست فاطمه(س) را در دست علی(ع) گذاشتند و برای آن دو دعا کردند.^{۹۵} به پیروی از آن حضرت، برخی مساجد جایگاه خاصی را برای این منظور اختصاص داده‌اند، از جمله امروزه می‌توان مسجد بزرگ «مالزی» و «اندونزی» را مثال زد که بخشی از مسجد را برای برگزاری مراسم عقد اختصاص داده‌اند. انسان باید به راهکارهایی توجه کند که باعث باقی ماندن محبت و آرامش می‌شود و بنیان خانواده را محکم می‌کند. یکی از چیزهایی که پایه و محیط خانوادگی را محکم می‌کند، رعایت عفاف و عدم بی‌بندوباری جنسی است.

مراسم عقد در مسجد سبب تعهدی مذهبی برای زوجین ایجاد کند که به جامعه و محیط اسلامی وابسته‌اند، بی‌بندوباری در اسلام و برای کسی که مسجدی است، صحیح نیست. این روحیه می‌تواند استحکام بیشتری به زندگی بدهد.

۴ - مسجد و روابط اجتماعی

نیاز به پیوند اجتماعی در رأس نیازهای انسانی به شمار می‌آید؛ زیرا انسان به ناچار در محیطی زندگی می‌کند که در آن ارضای تمام نیازهای مادی و معنوی‌اش بر تعامل با دیگران متوقف است.^{۹۶} در این ارتباطات، ما در ضمن رفع مشکلات خود، امکانات اجتماعی مناسبی به وجود می‌آوریم.^{۹۷}

۹۳. بحارالانوار، ج ۴۳ / ۱۲۰ و نیز مستدرک الوسائل، ج ۱۴ / ۲۰۶؛ «لَمَّا أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُزَوِّجَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا قَالَ لَهُ أَخْرُجْ يَا أَبَا الْحَسَنِ إِلَى الْمَسْجِدِ...»

۹۴. همان، ص ۱۱۴

۹۵. همان، ص ۱۱۶؛ «ثُمَّ أَتَفَذَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَسْجِدِ... ثُمَّ دَعَا لَهُمَا»

۹۶. بستانی، محمود، اسلام و روانشناسی، محمود هوشم، ص ۲۰۸

۹۷. جولینایی وود، ارتباطات میان فردی، ترجمه مهرداد فیروز بخت، ص ۳۰

اسلام برای بهبود روابط افراد، دستورهایی داده است، امام صادق(ع) می‌فرماید: «وَلَا تَكُنْ فَظًّا غَلِيظًا يَكْرَهُ النَّاسُ قُرْبُكَ» تندخو و بد برخورد مباش که مردم مباشرت با تو را دوست نداشته باشند.^{۹۸}

مسجد مکانی مقدس برای رابطه فرد و خدا و نیز فرد با افراد است. از صدر اسلام تاکنون، اصلی‌ترین مرکز برای روابط اجتماعی مناسب بین مسلمانان، مسجد بوده است. «محمد سلیمان تکیوچی» عضو جامعه قوم‌شناسی ژاپن در پاسخ به این پرسش که چرا از میان تمام ادیان و مذاهب، دین اسلام را انتخاب کرده‌ای؟ می‌نویسد: «مذهب بودا و مسیحیت علایق معنوی را از علایق مادی جدا کرده و انسان را به کناره‌گیری از جامعه ترغیب می‌کند، بعضی از فرقه‌های بودایی و مسیحی، معبدها و صومعه‌ها را در کوهها و اماکن دور از دسترس جامعه بنا می‌کنند، اما در اسلام مساجد در قلب اجتماعات، در روستاها و شهرها بنا می‌شود و نیایش با جماعت و در خدمت جامعه مورد تقدیر است. من اطمینان دارم این زمان بهترین فرصت برای اشاعه اسلام در ژاپن است.»

در هر صورت، مسجد کارکردها و نقش‌های اجتماعی فراوانی دارد که برخی از آنها عبارت است از:

- ۱ - یافتن دوست خوب؛
- ۲ - اطعام در مسجد و رسیدگی به امور فقرا؛
- ۳ - جویا شدن از احوال مسلمانان و برادران ایمانی؛
- ۴ - اجتماع مؤمنان به عنوان پشتوانه جامعه دینی؛
- ۵ - تأثیرگذاری مثبت در خانواده؛
- ۶ - وحدت و همبستگی میان مسلمانان؛
- ۷ - مشورت و گرفتن تصمیم‌های سیاسی از جمله جنگ و صلح.

۱ - ۴ - یافتن دوست خوب

هیچ فردی در زندگی اجتماعی از دوستان خوب بی‌نیاز نیست، دوست خوب، یاور انسان در مسیر راه سعادت و غم‌خواری دلسوز در هنگام بروز مشکل‌ها و سختی‌ها است. یکی از مکان‌هایی که روایات آن را کانون یافتن دوست خوب و صمیمی می‌دانند، «مسجد» است. امام علی(ع) یکی از آثار مهم مسجد را، یافتن برادری دینی و دوستی

۹۸. وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۲۰۳

مفید می‌داند «اخاً مستفاداً فی الله»^{۹۹} یعنی برادری ایمانی که در مسیر خداوند از او استفاده کند؛ زیرا در مسجد افراد برگزیده و صالح و پرهیزگار رفت و آمد می‌کنند، «الْمَسَاجِدُ بُيُوتُ الْمُتَّقِينَ»^{۱۰۰} مسجد جایگاه پاکان و صدیقان است. امام صادق(ع) فرمود: شخصی وارد مسجد رسول خدا(ص) شد و از خدا درخواست کرد که از تنهایی رهایی پیدا کند و همدمی نیکو و همنشینی صالح نصیبش شود. خداوند متعال ابوذر غفاری که از صحابه بزرگ رسول خدا(ص) بود را به عنوان همنشین برای او فرستاد.^{۱۰۱} انسان از بین افراد مؤمن دوستی انتخاب می‌کند که آثار سلامتی روح و روان آن به خوبی آشکار است.

۲ - ۴ - مسجد و اطعام و کمک به فقرا

یکی از ویژگی‌های مسجد رسیدگی به امور فقرا و اطعام دادن به آنان است. این سنت حسنه از زمان رسول خدا(ص) وجود داشته است. روزی آن حضرت دستور داد از هر باغدار بخشنده ده بار شتر خوشه خرما بگیرند و در مسجد برای فقرا بیاویزند.^{۱۰۲} هم‌چنین در زمان رسول خدا(ص) افرادی که از نظر مالی ناتوان بودند به مسجد رسول خدا(ص) می‌رفتند و آن حضرت به آنها کمک می‌کرد و اگر وقت نماز بود، پس از نماز به آنها چیزی عطا می‌کرد.^{۱۰۳} به همین علت در کنار مسجد پیامبر اسلام(ص) جایی با نام «اصحاب صُفَه» برای فقرا در نظر گرفته شد.

۳ - ۴ - مسجد پایگاه اتحاد و همبستگی

مسجد کانون اتحاد و همبستگی، انس و الفت مسلمانان با یکدیگر است. مسلمانی که به طور منظم و در زمان‌هایی ویژه مانند نمازهای یومیه و نماز جمعه و با آدابی خاص، مانند با وضو و طهارت بودن، در اجتماعی عبادی شرکت می‌کند، خودآگاه یا ناخودآگاه در معرض تربیت دینی قرار می‌گیرد و آثار مهم اخلاقی و رفتاری و حس همبستگی اجتماعی در وجود او نمایان می‌شود.

۹۹. شیخ طوسی، التهذیب، ج ۳ / ۴۴۹

۱۰۰. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۲، ح ۳۷۸۶.

۱۰۱. الکافی، ج ۸، ص ۳۰۷، ح ۴۷۸، «كَانَ رَجُلٌ بِالْمَدِينَةِ يَدْخُلُ مَسْجِدَ الرَّسُولِ ص فَقَالَ اللَّهُمَّ اَنْسُ وَخَشْتِي وَصَلِّ وَحَدَّتِي وَارْزُقْنِي جَلِيساً صَالِحاً فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ فِي أَقْصَى الْمَسْجِدِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَ قَالَ لَهُ مَنْ أَنْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ فَقَالَ أَنَا أَبُو ذَرٍّ فَقَالَ الرَّجُلُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ وَ لِمَ تُكَبِّرُ يَا عَبْدَ اللَّهِ فَقَالَ إِنِّي دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَدَعَوْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ يُؤْنِسَ وَخَشْتِي وَ أَنْ يَصِلَ وَحَدَّتِي وَ أَنْ يَرْزُقَنِي جَلِيساً صَالِحاً فَقَالَ لَهُ أَبُو ذَرٍّ أَنَا أَحَقُّ بِالتَّكْبِيرِ مِنْكَ»

۱۰۲. سنن ابی داود، ج ۱، ص ۳۷۵، ح ۱۶۶

۱۰۳. رک همان و نیز صحیح بخاری، ج ۱ / ۱۰۸ و ج ۴ / ۳۰ و ۳۱

«مارسل بوازا» اسلام شناس سوئیسی می‌نویسد: «مسجد عامل نیرومندی از همبستگی و اتحاد مسلمانان جهان است و اهمیت اجتماعی و فرهنگی آن را از این بابت نمی‌توان نادیده گرفت؛ مخصوصاً در روزگار معاصر که مسلمانان شور و حرارت صدر اسلام را دگر بار از خود نشان می‌دهند، مساجد به صورت مراکز تربیت روحانی و پایگاه جنبش امت مسلمان نسبت به ستمگران و سلطه‌جویان در آمده است و به تدریج مساجد موقعیت سالهای نخستین ظهور اسلام را به دست آورده‌اند»^{۱۰۴}

۴ - ۴ - مسجد پشتوانه جامعه دینی

اجتماع مؤمنان به دلیل ماهیت دینی و مذهبی خاصی که دارد، می‌تواند نسلی را پدید آورد که پشتوانه جامعه اسلامی باشد، چنین اجتماعی می‌تواند در مسائل سیاسی، فرهنگی و اقتصادی تأثیرگذار باشد و در مسائل سیاسی هوشیاری لازم را پدید خواهد آورد. مسلمانان می‌توانند در برابر توطئه مخالفان، تصمیم‌های مناسب بگیرند، از نظر اقتصادی یار و یاور یکدیگر و جامعه باشند و از نظر فرهنگی، فرهنگ صحیح دینی با روشی صحیح از جمله امر به معروف و نهی از منکر در جامعه پیاده کنند.

۵ - ۴ - مسجد و خانواده

زنان و مردان در دستیابی به فواید و ثمره‌های حضور در مسجد مشترک‌اند و ارمغان آن نصیب خانواده آنان می‌شود. حضور بانوان که رکن اصلی خانواده محسوب می‌شوند، نقشی به‌سزا در تربیت و آرامش روانی خانواده دارد؛ چون بانوان فرصت بیشتری دارند، می‌توانند با حضور منظم و دائم در مسجد، بیش از مردان برای خانواده نقش‌آفرینی کنند. هم‌چنین همبستگی و دلبستگی بین زنان بیشتر از مردان است و آنان قدرت انتقال و سرعت انتقال بیشتری نسبت به مردان دارند، آن‌ها در تبادل اطلاعات دینی، سیاسی، اخلاقی و اجتماعی موفق‌تر هستند و نیز به دلیل لطافت روحی و صافی قلب و عاطفه مادری و همسری توان تأثیرگذاری بیشتری در خانواده دارند. از این جهت، حضور آنان در مسجد می‌تواند فضای خانواده و به دنبال آن جامعه را دگرگون کند. کودکان نیز با حضور در مسجد، راه و رسم مسائل دینی و مذهبی را می‌آموزند. تأثیرپذیری آنان بسیار قوی و دقیق است و چون مسجد محل امنی برای آموزه‌های دینی و اخلاقی و فکری است، هر گفتار یا کرداری که می‌آموزند، تأثیری به‌سزا در عملکرد و روحیه کودکان دارد و در نتیجه با انتقال آن به خانواده، جامعه‌ای سالم و سودمند ایجاد می‌شود.

۱۰۴. مارسل بوازا، اسلام در جهان امروز، ص ۱۰۱-۱۰۲

۶-۴ - مسجد و مشورت تصمیم‌های سیاسی

مسجد تأثیرهای سیاسی گوناگونی دارد. مشورتها و تصمیم‌های سیاسی که در مسجد گرفته می‌شود و آگاهی‌بخشی - های مسجد، در موفقیت و پیروزی مسلمانان بسیار تأثیرگذار خواهد بود، بر همین اساس پیامبر اسلام(ص) در مسجد، جلسات مشورتی تشکیل می‌داد و تصمیم‌های سیاسی مهم زمان او در مسجد گرفته می‌شد. در زمان پیامبر اسلام(ص) زمینه‌ی آمادگی عمومی مسلمانان جهت جهاد، در مسجد تدارک دیده می‌شد. حضرت(ص) مسلمانان را برای جنگ احد در مسجد مدینه گرد آورد و درباره‌ی چگونگی اداره‌ی جنگ و موقعیت مکانی جهاد با آنان مشورت کرد که آیا در مدینه بمانند یا بیرون مدینه به جنگ با آنها پردازد.^{۱۰۵}

۵ - آراستگی برای رفتن به مسجد

روح انسان از آراستگی زیبایی و بوی خوش و مانند آن لذت می‌برد در مقابل ژولیدگی، رعایت نکردن نظافت و پاکیزگی جسم انسان را اذیت و آزار می‌دهد و باعث کند شدن فعالیت‌های انسان و چه بسا اعمال ناهنجار بشود. اسلام در موقعیت‌های مختلف به پاکی، آراستگی، استفاده از لباس نو و زیبا، بوی خوش و مانند آن دعوت نموده است. وضو گرفتن برای نمازهای پنج‌گانه، غسل‌های واجب و مستحب، استعمال بوی خوش در جاهای متعدد همیشه مورد تأکید اسلام است.

یکی از مواردی که اسلام تأکید بر آراستگی و زیبایی تأکید می‌کند، آراستگی هنگام وارد شدن به مسجد است. همان‌طور که قرآن کریم می‌فرماید: (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ)^{۱۰۶} هنگام رفتن به مسجد زینت بگیرید. این فراز از آیه، در روایات اسلامی بر زینت به لباس خوب و تمیز،^{۱۰۷} شانه‌زدن به موهای سر و صورت،^{۱۰۸} پوشیدن لباس - های زیبا در روز جمعه و روزهای عید مانند عید فطر و قربان،^{۱۰۹} پوشیدن کفش و انگشتر تفسیر شده است. البته اسلام در همه موارد حد اعتدال را رعایت می‌کند؛ نه مانند بعضی (مسیحیت) است که زهد و پارسایی غلط را پیشه کرده‌اند و استفاده‌ی از هرگونه آراستگی و زینت را نمی‌پذیرند و نه مانند دنیاپرستانی(یهود) است که غرق در زینت و تجمل‌پرستی شده‌اند.

۱۰۵. محمد بن جریر طبری، تاریخ الامم و الملوك، ج ۴ / ۴۴

۱۰۶. اعراف / ۳۱

۱۰۷. تفسیر العیاشی، ج ۳ / ۱۲

۱۰۸. همان، ص ۱۳

۱۰۹. مجمع البیان، ج ۴ / ۲۴۲ و بحار الانوار، ج ۸۶ / ۱۹۶

زیبایی و آراستگی، تأثیر زیادی در روح و روان انسان دارد. حضور در مسجد، اگر با آراستگی و زیبایی همراه باشد، نگاه غیرمسجدی‌ها هم به ایشان مثبت و باعث جذب افراد جامعه می‌شود. افزون بر آن که پاکیزگی افراد، سبب مهار بیماری‌ها می‌شود. هم‌چنین از نظر روانشناسی زیبایی «خواست فطری انسان» است. بنا به گواهی روان‌شناسان «حس زیبایی» یکی از چهار بُعد انسانی است که در کنار «حس نیکی»، «حس دانایی» و «حس مذهبی» ابعاد اصلی روان آدمی را تشکیل می‌دهند. لذا در اسلام، استفاده کردن از زیبایی‌های طبیعت، لباس‌های زیبا، عطرهای خوشبو و امثال آن نه تنها مجاز شمرده شده است، که به آن توصیه و سفارش نیز شده است.^{۱۱۰}

استفاده از زیبایی در هنگام حضور در مسجد باعث تقویت این حس انسان و شکوفا شدن فطرت سالم انسان خواهد بود.^{۱۱۱}

منابع و مآخذ

قرآن کریم

۱. ارتباطات میان فردی، ودود جولیان، ترجمه مهرداد فیروزبخت، آفتاب، بی‌جا، چ ۱، ۱۳۷۹ ش
۲. اسلام و روانشناسی، محمود بستانی، ترجمه محمود هوشم، ج ۲، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۷۵ ش
۳. آشنایی با قرآن، مرتضی مطهری، تفسیر سوره نور، انتشارات صدرا، قم، چ ۴؛ بی‌تا
۴. الامالی الصدق، شیخ صدوق، درالثقافة، قم، ۱۴۱۴ ه. ق
۵. امدادهای غیبی، در زندگی بشر، مرتضی مطهری، انتشارات اسلامی، تهران، ۱۳۵۴ ه. ش
۶. بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، مؤسسه الوفاء، بیروت، لبنان، ۱۴۰۴ ه. ق
۷. بهداشت روانی، حمزه گنجی، ارسباران، تهران، ۱۳۸۷ ه. ش
۸. بهداشت روانی، سعید شاملو، رشد، تهران، چ ۱۳، ۱۳۷۸ ه. ش
۹. بیست گفتار، مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، قم، ۱۳۷۵ ه. ش
۱۰. تعلیم و تربیت در اسلام، مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، قم، بی‌تا
۱۱. تفسیر العیاشی، محمدبن مسعود سمرقندی عیاشی، انتشارات علمیه، تهران، ۱۳۸۰
۱۲. التهذیب الاحکام، شیخ طوسی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ ش
۱۳. ثواب الاعمال، شیخ صدوق، شریف رضی، قم، ۱۳۶۴ ش

۱۱۰. مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۱۵۰

۱۱۱. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۱، ص ۹ و نیز رک بحارالانوار، ج ۲۲، ص ۲۳

۱۴. حکمت‌ها و اندرزها، مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، قم ۱۳۸۴ هـ ش
۱۵. روانشناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، مسعود آذربایجانی و دیگران، انتشارات مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه، قم، چ ۱ / ۱۳۸۲ ش
۱۶. سنن ابی داود، سلیمان بن الأشعث السجستانی، التحقيق، سید محمد اللحام، دارالفکر، بیروت، ج ۱، ۱۴۱۰ هـ ق
۱۷. سنن الترمذی، محمد بن عیسی ترمذی، التحقيق، عبدالوهاب عبد الطیف، دارالفکر، بیروت، ۱۴۰۳ هـ ق
۱۸. سنن النسائی، احمد بن شعيب النسائی، دارالفکر، بیروت، ط اول، ۱۳۴۸ هـ ق
۱۹. شرح نهج البلاغة، عبدالحمید، ابی الحدید المعتزلی، کتابخانه آیه الله مرعشی، قم، ۱۴۰۴ هـ ق
۲۰. صحیح البخاری، محمد بن اسماعیل البخاری، دارالفکر، بیروت، الاوهنت ۱۴۰۱ هـ ق
۲۱. صحیح مسلم، مسلم بن الحجاج النیسابوری، دارالفکر، بیروت، بی تا
۲۲. علل الشرایع، شیخ صدوق، مکتبه الداوری، قم، بی تا
۲۳. الکافی، محمود بن یعقوب کلینی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ هـ ش
۲۴. کنز العمال، المتقی الهندی، التحقيق، الشیخ بکری حیاتی، الشیخ صفوة الصفا، مؤسسة الرسالة، بیروت، بی تا
۲۵. مجمع البیان، ابوعلی الفضل بن الحسن الطبرسی، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ط اول، ۱۴۱۵ هـ ق
۲۶. مسأله حجاب، مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، قم، ۱۳۷۹ هـ ش
۲۷. مستدرک الوسائل، محدث نوری، مؤسسة آل البيت (علیهم السلام)، قم، ۱۴۰۸ هـ ق
۲۸. المعجم الكبير، سلیمان بن احمد بن ایوب اللخمی الطبری، التحقيق، حمدی عبدالمجید السلفی، القاهرة، مکتبه ابن تیمیه، طبع التانیة
۲۹. من لایحضر الفقیه، شیخ صدوق، جامعه المدرسین، قم، ۱۴۱۴ هـ ق
۳۰. نظام حیات خانواده در اسلام، علی قائمی، انتشارات دارالتبلیغ، قم، بی تا
۳۱. وسائل الشیعة، حر عاملی، مؤسسة احیاء التراث الاسلامی، بی تا
۳۲. Islam our choice ashra publications Karachi ۱۹۷۶ P.P. ۱۰۶- ۱۰۰

منبع: مرکز رسیدگی به امور مساجد